

Verejná politika a ekonomika

(seminárna práca)

www.euroekonom.sk

Ústrednou témou našej seminárnej práce je otázka verejnej politiky z hľadiska jej prepojenosti s trhovou mocou ekonomiky, konkrétne genéza od roku 1980 do roku 1990. Čerpali sme predovšetkým z knihy *Public Policies toward Business* od amerického autora W.G. Shepherd. Zameriame sa na vývin „ekonomickej politiky“ v USA, uplatňovanie protimonopolnej a regulačnej politiky s poukázaním na využívanie rozdielnej politiky v iných vyspelých krajinách. Bližšie opíšeme vývoj americkej politiky voči ekonomike v období od roku 1890 do radikálneho roku 1980; štruktúru trhu; nastavenia politík a ich význam; ciele politík ako sú efektívnosť, technologické novátorstvo, spravodlivosť, súťaž; historické korene a trendy. Naša seminárna práca poskytuje prehľad týkajúci sa obchodného zloženia do roku 1990 v USA, venuje sa otázke konkurencie na trhu a jej príčinám; moci trhu a jej zdrojom a vplyvom. V závere poukazuje na príklad aerolínií, ktorý veľmi vhodne k tejto problematike, ilustruje trhové koncepty a politické alternatívy.

I. Po storočia, USA uplatňovalo unikátne typy verejnej politiky zaoberajúce sa trhovou mocou ekonomiky: protimonopolný a regulačný. Na rozdiel od toho, iné krajiny sa spoliehali hlavne na politiky zložené z podpory vlády, neformálnych vplyvov a vlastníctva v rôznych sektoroch.

Využitím svojej zložitej a vyvíjajúcej sa protimonopolnej politiky, USA podporilo súťaž- konkurenciu ako vedúcu silu vo väčšine trhov. Shermanov dokument z roku 1890 slúži ako základ ekonomickej slobody a zachováva väčšiu súťaž a ekonomický rast v americkej ekonomike.

Voči ostatným základným verejným sektorom použili USA druhý typ politiky: reguláciu. Jedinečná v rámci svetového štandardu, regulácia povoľuje existenciu monopolov v istých prirodzene monopolných priemysloch (odvetviach), ale potom sa pokúša obmedziť ich tvorbu cien a zisku pre zachovanie konkurencie schopného modelu. Väčšina iných krajín zverila svoje verejné služby pod vlastníctvo vlády.

USA tiež rozvinuli niekoľko iných dôležitých stratégií smerom k ekonomike, zahŕňajúcich verejné podniky (namiesto súkromných), patenty pre vynálezy, „sociálnu reguláciu“ bezpečia a znečistenia a metódy nákupu vojenských zbraní.

Trhová moc je hlavným problémom, ktorý sa všetky tieto druhy politiky snažia vyriešiť. Moc trhu smeruje k obmedzeniu efektívnosti, brzdí inováciu, zapríčiňuje nespravodlivosť a iné deformácie.

Monopol má množstvo foriem a dôsledkov, ktoré vyplývajú z rôznosti obchodného nastavenia, a preto politiky na obmedzenie monopolu potrebujú byť prispôbené. Politiky sa

zaoberajú ústredným charakterom voľného trhu, a hospodárskou súťažou. Ak je politika dobre navrhnutá a rozumne použitá, potom je ekonomika schopnejšia, novátorská a čestná. Protimonopolná politika, regulácia a ostatné politiky boli vždy ako odsudzované tak aj obhajované.

OD roku 1890 do radikálneho roku 1980

Od 1890- 1980, politika voči ekonomike sa rozvíjala vďaka jedinečnému americkým vládnemu prístupu, kombinujúceho silnú protimonopolnú politiku s priamou reguláciou cien určitých verejných služieb. Žiadna iná krajina nemá tieto politické nástroje, ktoré tak dobre pracujú a podporujú dlhodobý nárast a novátorstvo v USA.

Potom prišiel dramatický zlom medzi 1975-85. Niekoľko regulovaných odvetví bolo rázne deregulovaných, špeciálne aerolínie, železnice a cestná preprava. Počas 1981-89, Reganova administratíva zredukovala dosah a silu protimonopolného presadzovania a zväčšila dereguláciu ďalej na telekomunikácie, vysielanie, financie a iné sektory. Po roku 1980, americká protimonopolná politika bola hlboko potlačená. Reganovi vládni úradníci boli prirodzene priaznivci veľkého obchodu. Argumentovali, že väčšie podniky sú lepšie v efektívnosti a novátorstve ako malé firmy; nebezpečie monopolnej moci bude obmedzené silou súťaže malých rivalov a vstupom nových konkurentov; väčšina protimonopolného obmedzenia nebola dlhšie potrebná na novom, silnom globálnom trhu, kde zahraničné firmy využívali nedostačujúci nátlak, a protimonopolná politika by len narúšala rastúcu konkurenciu.

Táto zmena v myslení a politike bola podobná zmene v roku 1920, keď Harding-Collidge administratíva uprednostňovala veľký obchod a hlboko znížila protimonopolné obmedzenia. Ale po roku 1980 vznikli nové ekonomické doktríny Chicagskej školy.

Z Doktríny Chicago- UCLA plynie, že prakticky celý trh je už konkurencie schopnejší a činnosť vlády má iba tendenciu rušiť konkurenciu. Hovoria, že štátne činnosti robia škodu i keď sa snažia o dobro. Preto, laissez-faire (liberalizácia- deregulácia) je správny postup; môžeme dôverovať trhu, vládna politika má byť odstránená podľa teórie voľného trhu.

Nová Bushova administratíva sľúbila v rokoch 1989-90 obnovu protimonopolnej politiky na nejaký stupeň a zrušenie ďalšej deregulácie. Avšak, Reaganov model ostal zväčša nedotknutý až do roku 1990 a veľa sudcov menovaných počas Raeganovej vlády v roku 1980 robili tak, že súdne rozhodnutia budú pokračovať v posilňovaní protimonopolných a regulačných metód.

Štruktúra:

Každý trh má štruktúru, ktorá sa nachádza niekde medzi čistou súťažou a čistým monopolom. V strede je oligopol a situácia dominantných firiem. Štruktúra ovplyvňuje fungovanie firiem: Ako nastavujú ceny? Či súbojom medzi sebou alebo tajnou dohodou? Štruktúra a správanie firiem ovplyvňujú produkciu: Sú firmy efektívne a inovatívne, alebo brzdiace a stagnujúce? Miera monopolu môže ovplyvniť výsledok.

V trhovej súťaži, konkurenčný proces zvyčajne prináša dobré výsledky, zatiaľ čo monopol ich zhoršuje. Štátne firmy často potrebujú nejaký stupeň protimonopolnej a regulatívnej úpravy. Pre regulované firmy je zvyčajne najlepšie, keď čelia nejakému stupňu konkurencie. Súkromné firmy sú často viazané verejnou politikou alebo podporované vládou. USA využíva omnoho viac protimonopolnej a verejnej regulácie a omnoho menej štátneho podnikania, ktoré sa zvyčajne využíva v iných skúsených svetových ekonomikách. Je otvorenou otázkou, ako dobre táto politika funguje a ako, ak vôbec môže byť zlepšená. Otázkou je, či je USA výstredný prípad s pochybnou politikou, alebo je najlepším modelom pre zvyšok sveta.

Porovnávanie potrieb a postupov:

V určovaní politik je potrebné porovnať, ako bude využitá potreba pre nejaký účel. Ak sú problémy rozsiahle, je potrebná rozsiahla politika, ale kde sú mierne je potrebná iba mierna akcia.

Ako sú politiky nastavené:

Politika sa vyvíja cez vzájomné pôsobenia firiem a iných záujmových skupín fungujúcich cez politické procesy. Nastavenie politiky má dve základné časti: Jednou je politický proces, ktorý umožňuje vývoj ľudskej vôle. Tento proces je paralelný s druhou časťou- ekonomickým procesom. Tieto dva procesy sa navzájom ovplyvňujú. Navyše, politický proces nieje perfektný. Je v ňom miesto pre politický monopol, ignoráciu a brzdenie.

Ciele politik:

Charakteristika dobrej ekonomiky má niekoľko zložiek: vrátane efektívnosti, technologického novátorstva, spravodlivosti, súťaže a širších výhod. Tie teraz bližšie rozoberiem.

Efektívnosť má dva komponenty, jedným je vnútro- ekonomická efektivita (internal business efficiency), dosiahnutá pevným riadením firmy aby sa vyhla inšpirujúcemu

a nepotrebnému vplyvu pre zamestnancov. Niekedy je nazývaný X-efektívnosť. Druhým komponentom je alokačná efektívnosť. Proces vnútorného trhu maximalizuje celkovú hodnotu produkcie z ekonomických zdrojov. Efektívnosť tiež vyžaduje vyhnutie sa reklamám, ktoré plytvajú financiami.

Technologické novátorstvo- pozdvihuje produktivitu zdrojov vytváraním nových tovarov a metód produkcie.

Spravodlivosť- zlepšuje distribúciu bohatstva, príjmov a príležitostí. Existuje niekoľko etnických kritérií, ktoré definujú čo je spravodlivé a neexistuje žiadna univerzálne smernica.

Súťaž- poskytuje otvorený priestor pre vznik vynikajúcich kvalít prostredníctvom vzájomnej snahy. Voľnosť výberu je dôležitá hodnota, tak ako aj sociálne zabezpečenie a kultúrna rozmanitosť.

Ekonomika a politika:

Hospodárske podniky ovplyvnené verejnou politikou majú isté dôležité znaky. Medzi firmami sa vo všeobecnosti prejavujú viac konfliktné záujmy ako homogénna obchodná komunita. Medzi firmami, priemyselnými odvetviami, sektormi existuje boj veľký verzus malý, lokálny vs. medzinárodný. Zisk firmy A zvyčajne urobí škodu firme B, C, alebo všetkým firmám. Dobrá verejná politika rozoznáva tieto prirodzené konflikty a obyčajne využíva opačné, osobné záujmy. Priemyselné odvetvia sa odlišujú najmä v ich veku a štýle. Napr.: oceľarský a mäsový priem. sú staré, kým káblová televízia a počítače sú nové. Rozdiel vo veku odvetví môže silne ovplyvniť štruktúru a produkciu.

Podniky zahŕňajú veľa verzií:

1. bežné súkromné firmy a banky plus štátne firmy rôzneho druhu a miery.
2. partnerstvá - právnici, doktori, malé firmy
3. neziskové a charitatívne jednotky- nemocnice, univerzity
4. spolupráca vzájomnosť a iné hybridné formy

Tieto všetky produkujú a predávajú pod nejakou formou finančného obmedzenia. Všetky z nich môžu monopolizovať, spriahnuť sa, alebo súťažiť. A môžu inovovať alebo stagnovať. Je potrebné, aby sa týmto všetkým zaoberala aj verejná politika, nie iba štandardná súkromná spoločnosť.

Súkromné firmy majú často hlboký vplyv na štát. Veľké firmy spoločne využívajú kapitál tisícov investorov a majú tisíce alebo milióny zákazníkov. Ovplyvňujú zamestnania, ceny, lokálnu prosperitu, budúce zdroje, národnú bezpečnosť a často kvalitu života. Fungovanie mnohých súkromných firiem je správne vecou verejných záležitostí.

Historické korene a trendy:

(Prehľad genézy od roku 1890 do roku 1990 poskytuje **tabuľka č.1** v prílohe)

Všetky moderné politiky majú svoje korene a príčiny v minulosti. Aktuálne politiky sú často iba detailnejšie a pokrývajú väčšie podniky a v niektorých prípadoch sú menej sofistikované ako politiky zaužívané pred niekoľko sto rokmi.

Počiatky- boje o monopolné postavenie siahajú do atických čias a korene modernej politiky siahajú do obdobia pred renesanciou, do troch oblastí, v ktorých začala byť politika dôležitá: úžerníctvo, cechy a zásoby potravy.

Úžerníctvo bolo praktikou na získanie vysokých záujmov na cudzom kapitále. Často sa úzko dotýkalo kráľovskej moci a financií. Dôsledkom boli chronické boje, s náboženskými a etnickými podtónmi.

Cechy boli dohody nastolené hlavnými remeselníkmi na kontrolovanie ich obchodu a vstupu učňov.

Tretie územie politiky sa zaoberalo poľnohospodárskymi zásobami (špeciálne obilia) v mestách. Pre zásobovateľov a sprostredkovateľov bola prirodzená snaha obmedziť zásoby a zväčšiť ceny obilia , profitujúc tým na účet mešťanov.

Do roku 1890:

V 16. storočí burcoval v západnej Európe ranný priemyselný rozvoj. Vytvoril sa priestor pre monopol, pôvodom z moci šľachty na vymáhanie prostriedkov alebo iných privilégií. Kým ranný ekonomický rast zanikal, monarchovia sa naopak obrátili na pôžičky z monopolov ako prostriedkov na podporu nového priemyselného rastu. Táto technika zasiahla rozsiahle sféry za Tudorovských monarchov v Anglicku a za Louisa XIV vo Francúzsku. Navyše, táto kráľovská podpora často využívala verejné podniky rôzneho druhu, aby riadila kľúčové odvetvia ekonomiky a založila nové. Počas tejto obchodnej periódy , štátnické umenie bolo hlboko zahrnuté do úmyselného obmedzenia súťaže v rôznych oblastiach za účelom podpory nového priemyslu. Obmedzenia ovplyvnili nielen produkciu, ale aj obchod, dovoz a iné sektory.

Adam Smith a ostatní klasickí ekonómovia sa snažili aby súkromné záujmy mohli pracovať voľne na maximalizáciu skutočného národného majetku /bohatstva/. Poplatky, kontrola pohybu tovaru a monopolné granty boli hlavnými cieľmi. Táto snaha sa zhodovala s priemyselnou revolúciou v Británii v rokoch 1780-1840. Ešte aj na vrchole klasického liberalizmu voľného podnikania , bola značná štátna podpora.

Vplyv Manchesterskej školy, a ich tvrdení o nespútanej moci bohatých, začalo v roku 1890 v Anglicku slabnúť. Ale ich odkaz bol silný: súkromné podniky sa stali základom pre väčšinu ekonomík v USA aj v Británii od 1860. Ostatné európske krajiny dúfali, že vytvoria ekonomický kapitál priamo štátom.

Od 1860 do 1900 presvedčenie v sociálny Darwinizmus vyvrcholilo v USA: pozostatok najvhodnejšieho sa vyskytuje na priemyselnom trhu tak ako v prírode. Moderný obchod bol rozširovaný a prehľbovaný, a tak bol veľký priestor na výber. Nepokojné udalosti vytvárali nielen priemyselnú paniku, ale aj veľké zmeny v štruktúre priemyslu.

Obdobie od 1860 do 1900 bolo určené pre priemyselnú ekonomiku v USA. Politiky dostávali konkrétnu formu v období 1900- 1920 ako rozhodujúce voľby o protimonopolnej politike, regulácii a výskyte štátnych- verejných podnikov.

USA uplatňuje protimonopolnú politiku a regulácie:

V USA boli dve rozhodujúce zmeny: protimonopolná politika (za Teodora Roosevelta, Tafta a Wilsona pred 1916) bola používaná so striktnosťou a súkromné úžitkové služby boli pod vplyvom regulácie štátu. Na rozdiel od toho, v Európe dôvera vo verejné podniky vzrástla tak v priemysle ako vo verejných službách, kým protimonopolná politika nerástla.

Protimonopolné konanie bolo bezohľadné v niekoľkých smeroch: upevňovanie cien bolo postavené mimo zákona v 1899. Federálna obchodná komisia bola vytvorená v roku 1914, ale so začiatkom prvej svet. vojny protimonopolné aktivity boli prakticky pozastavené po roku 1915. Podobne, vytvorenie štátnych komisií na kontrolu verejných služieb sa javili ako progresívne. Ale bol to len opatrný krok. Rok 1920 priniesol nárast federálnej regulácie v niekoľkých verejných sektoroch, ale tvrdý pokles v protimonopolných aktivitách..

V roku 1930, Veľká kríza (Great Depression) vytvorila extrémny tlak pre akciu. Výsledkom bolo niekoľko rozdielných politických aktivít. Základné americké modely protimonopolnej politiky a regulácie boli sťažené a rozšírené počas tohto obdobia. Došlo k masívnemu zamedzeniu zneužívania financií v trhoch s elektrinou, plynom, bankovníctve a bezpečnosti.

Rok 1940 priniesol nové veľké špeciálne odvetvia, v ktorých vtedajšia politika bola nejasná a slabá. Nákup vojenských zbraní bol hlavný fakt, ale naftový priemysel, poisťovníctvo a stavba lodí tiež predstavovala nové problémy. Protimonopolná politika bola schopná obnovy a regulácia verejných služieb začínala byť efektívna voči elektronickému priemyslu.

Regulácia verejných služieb pokračovala do roku 1960 relatívne pasívne. Potom tribunály riadiace elektrický priemysel (Federal Power Commission) a telekomunikácie (Federal Communication commission) rozvinuli prísnejšie a komplexnejšie procesy. Výdavky na obranu a vesmírne bádania dosiahli vysoký stupeň, a ostali prakticky nedotknuteľné protimonopolnou alebo inou politikou. Štátne podniky pretrvali v niektorých sektoroch ako časti elektrického priemyslu a poštovej prevádzky a začali vyúsťovať v mestskom dopravnom systéme. Hlavný prúd výskumu v roku 1970 viedol k široko schvaľovanej deregulácii viacerých dôležitých sektorov- zahŕňajúc aerolínie a železnice.

Od 1970: „Nové IO teórie“:

Niektorí ekonómovia z Chicagskej- UCLA- školy boli aktívni po roku 1968 pri odvrátení protimonopolného pôsobenia dekoncentrujúceho množstvo priemyselných odvetví. Boli však urobené iba mierne návrhy na zníženie koncentrácie v siedmich priemyselných odvetviach, zástancovia Chicagskej- UCLA vyžadovali úplnú atomizáciu amerického priemyslu. Vytvorili teórie, ktoré mohli podoprieť prakticky všetky príklady trhovej dominancie. Čistý efekt týchto nových teórií bol obranou veľkých firiem tak ako to bolo v rokoch 1890, 1920 a 1950, ale teraz sú postavené viac technicky a kategoricky. Po roku 1975, sa ekonómovia skôr obrátili ku abstraktnému modelovaniu oligopolov, ako ku štúdiu reálnych priemyslov. A tretou novou teóriou IO bol rast súťaže po roku 1980. Je to teória voľného vstupu a výstupu, ktorú nazývajú perfektná súťaž, a ktorá garantuje, že iba čisté monopoly budú fungovať ako čistá konkurencia. Tieto tri teórie robili monopoly na pohľad neškodné a užitočné. Veľa ekonómov naliehalo od roku 1960, že regulácia železníc a aerolínii nieje už dlhšie kontrolovateľná. To viedlo ku deregulácii (železnice 1976 a aerolínie 1977).

Politické zmeny:

Politické dôsledky boli značné. Zmiernenie zlučovania podnikov pomohlo stimulovať obrovský boom zlučovania v 80. rokoch, čo viedlo k vyššej koncentrácii čo sa týka počtu trhov (aerolínie). Protimonopolný špecialisti hľadali legálne precedensy proti cenovej diskriminácii. Deregulácia zasiahla aj ďalšie sektory ako napríklad vysielanie, telekomunikácie, plynárenský a elektronický sektor, finančné trhy. Od roku 1990 si niektoré štáty osvojili dereguláciu v niektorých telekomunikačných službách, kde prirodzený monopol stále existoval.

II. Na pochopenie možnej úlohy moci, je najlepšie začať preskúmaním celého obchodného osadenstva. V USA bolo do roku 1990 17 mil. súkromných podnikov. Najviac populácie pracovalo v malých a stredne veľkých podnikoch.

Malé firmy:

- bolo ich viac ako 11 miliónov;
- malí výrobcovia, lokálne obchody, ročný príjem menší ako 100tis.\$,
- predstavujú Jeffersonov ideál neohrozených, nezávislých podnikov

Stredne veľké firmy:

- bolo ich v roku 1990 5tis.,
- ich ročný príjem predstavuje 10mil.\$ až 1 miliarda \$
- predstavovali viac ako polovicu celkovej produkcie krajiny
- sú to významné, dobre vybudované spoločnosti produkujúce množstvo výrobkov, ktoré sa predávajú na regionálnej a štátnej úrovni
- majú zastúpnie vo všetkých sektoroch okrem farmárstva a služieb (malé firmy)

Veľké spoločnosti:

- asi 300 priemyselných firiem s tržbou nad 1 miliardu \$ + 125 ďalších v odvetviach ako bankovníctvo, maloobchodné podnikanie, doprava....
- tieto spoločnosti vykonávajú svoju činnosť na štátnej a celosvetovej úrovni
- majú najmenej 1500 pracovníkov a sedem najväčších z nich 300 tis.

Podľa **tabuľky č.2** v prílohe bola najväčšou firmou v roku 1989 General Motors, nasledovali DU PONT, GE, FORD, IBM.

Konkurencia na jednotlivých trhoch:

Existujú tisíce trhov a evidencia týchto trhov nie je kompletná, preto ekonómovia nemôžu byť presní pri určovaní monopolu v celej ekonomike.

Podľa Štatistického úradu v USA bolo cca. 440 výrobných podnikov. Avšak niektoré jeho údaje nie sú podľa autora až tak presné z dvoch dôvodov:

1. Štatistický úrad definuje veľa priemyselných odvetví zoširoka (napríklad zahŕňa spolu všetky lieky – srdcové, obličkové a antikoncepcie pričom väčšina z nich nesmie byť náhradou jedného za druhý)
2. štatistický úrad uberá na význame niektorých priemyselných odvetví (napr. automobilový, oceľarský priemysel,...)

Použitím informácií ŠÚ plus ostatných zdrojov americké trhy sa klasifikujú do 4 kategórií (**tabuľka č. 3**):

1. čistý monopol (pure monopoly)
2. dominantná firma (dominant firm)
3. tight oligopoly (nepriepustný oligopol)
4. all other (loose oligopoly, monopolistic competition, pure competition => vytvárajú konkurencieschopné prostredie)

Shepherd zdôrazňuje dva body:

1. ekonomika pojíma širokú rozmanitosť trhových podmienok
2. vyššia konkurencieschopnosť v ekonomike = zníženie podielu prvých troch kategórií trhovej moci

Príčiny rastúcej konkurencieschopnosti

Autor vytyčuje 4 dôvody:

1. zvýšenie konkurencieschopnosti dovozom

Dovoz vzrástol na význame od polovice 60. rokov, kedy tvoril v niektorých odvetviach 10 % amerického odbytu. Konkurencieschopnosť v dôsledku dovozu má špeciálnu silu, čo dokazujú aj jeho podiely na trhu. Je to tak preto, lebo títo konkurenti s nízkymi cenami boli schopní odignorovať tichú dohodu domácich výrobcov o stanovení vyšších cien. Tým vlastne domáci výrobcovia boli ovplyvnení stanovovať ceny podľa dovozcov na základe vyššej konkurencie (napríklad automobilový, oceľarský a elektrotechnický priemysel).

2. protimonopolné konanie

Ohodnotiť účinky protimonopolného konania nie je tak jednoduché z týchto dôvodov:

1. oficiálne protimonopolné prípady sú len malým zlomkom protimonopolnej aktivity, ďalšie prípady sú uzavreté v rámci dohody, iné sa zasa docieľujú zverejnením výhrad voči správaniu sa na trhu, tie v skutku nie sú ešte súdnymi žalobami
2. protimonopolné ekonomické účinky je ťažké presne určiť, problém je hlavne v ich trvaní. Niektoré majú len veľmi krátkodobé následky a to tak, že postihnuté firmy sú len penalizované pokutami, iné zasa majú účinky aj niekoľko rokov.

Napriek týmto obtiažnostiam, protimonopol má stály vplyv na stupeň konkurencie v ekonomike. Protimonopolné obmedzenia na určovaní cien a zlučovaniach firiem udržiavajú konkurenciu v celej ekonomike v oveľa vyššom stupni, než by existovala bez protimonopolu.

3. deregulácia (usmernenie)- de-regulation

Od roku 1975 deregulácia ako zdroj novej konkurencie získala veľkú publicitu. Skutočné impulzy, ktoré sa skrývali za dereguláciou, pochádzali zväčša z protimonopolných agentúr predovšetkým v takých oblastiach ako- doprava, komunikačné spoje, burza cenných papierov, bankovníctvo. Čiže, keď to pojmeme spolu, úloha deregulácie pri zvýšení konkurencieschopnosti bola ohraničená a tesne prepojená s protimonopolom

Priaznivé zdroje moci trhu

Autor vytyčuje dva možné pozitívne zdroje moci trhu. Sú to:

1. superior performance (nadradené postavenie)
2. technical economies of scale (technické úspory z výroby)

1. Superior performance

Dominantné firmy sú výsledkom troch typov príčin:

- a) mergers – zjednotenie
- b) superior performance – nadradené postavenie
- c) anticompetitive actions – protikonkurenčné konanie

Väčšina prípadov je tvorená kombináciou viacerých týchto faktorov.

Prípadová štúdia: Bežný model podľa autora je: nejaká nadradenosť, ktorá sa prejaví na začiatku, je postupne nahradzovaná malou alebo žiadnou nadradenosťou. Veľa firiem si získava nadradené postavenie buď nejakým novým produktom, alebo marketingovým ťahom. Ďalej však už využívajú iba nejaké strategické výhody, ktorými si snažia udržať nejaký stupeň dominancie, nadradenosť však zaniká.

Príkladom sú: Kodak, Kellog (cereálie), IBM, Gillette a General Motors taktiež využívali nejaké dôležité novinky, aby zvýšili svoju vedúce postavenie na trhu. Ale všetky si potom osvojili selektívne oceňovanie a strategické konanie, aby konkurencia bola potlačená. Všetky sa potom vyvíjali k štandardnej úrovni výkonnosti a inovácie, čím si uchovávali vedúce postavenie na trhu a vysoké zisky po desaťročia. S narastajúcimi sa konkurenčnými tlakmi počas 80. rokov 19. storočia, začali strácať významný podiel na trhu, prejavovali sa už iba ako priemerné a byrokratické.

2. Economies of scale (úspory z výroby)

- delia sa na technické a peňažné úspory

Technické úspory: sú výsledkom výrobných aktivít; redukovávajú pomer medzi vstupmi a výstupmi, autor ich označuje za skutočné sociálne zisky, ktoré firma získava ako príjem, alebo prechádzajú na zákazníkov v podobe nižších cien

Peňažné úspory: vznikajú predovšetkým z nižších vstupných cien, ktoré platí firma; objemové zľavy sú bežným prejavom tohto zníženia cien. Z týchto nižších vstupných cien, sú väčšie firmy schopné poskytnúť nižšie ceny pre zákazníkov, ale nie preto, že by ich výrobná technológia bola lepšie organizovaná. Preto peňažné úspory sa nepovažujú za sociálne zisky.

Ďalším typom úspor sú **economies of scope**- úspory zo sortimentu: je to vlastne akési slovné spojenie označujúce také „účinky siete“ (network effects), ktoré sa vyskytujú vo firmách poskytujúce nejaké príbuznené produkty. Typickým príkladom sú telefonické systémy, letecká doprava, mestská autobusová doprava. Môže to však viesť k vytvoreniu monopolu, ale takisto sa môže vytvoriť výborná spolupráca medzi firmami (letecké linky, vlakové trate, dokonca telefónne firmy)

Napr. letecká spoločnosť ponúka let New York- San Francisco, ale svoju ponuku môžu rozšíriť o let New York- Chicago, a Chicago- San Francisco v nízkych hraničných cenách.

Ďalšie príčiny moci trhu:

1. **market capture** (zmocnenie sa trhu)

Firmy sa môžu zmocniť podielu na trhu rôznymi spôsobmi. Využívajú rôzne stratégie na odstránenie konkurencie, na zlučovanie sa s ďalšími firmami, alebo na získavanie súhlasu k tomu spájaniu. Oceňovanie, výrobný dizajn sú faktory, ktoré ovplyvňujú zisky podielov jednotlivých firiem na trhu. Niektoré metódy sú však neobjektívne, priam deštruktívne a môžu viesť k monopolizácii.

2. **Random processes** (náhodné procesy)

„Random“- náhoda zahŕňa v sebe všetky historické, osobnostné, náhodné a nepredvídateľné udalosti, ktoré ovplyvňujú formovanie firemnej evolúcie. Vplyv každej z týchto udalostí môže byť malý, veľký, dlho trvajúci. Každý z týchto prvkov zapríčiňuje, že moc trhu sa vyvíja a potom slabne. Williamsom poukazuje, že firmy s vedúcim postavením na trhu môžu vznikáť šťastím, náhodami, historickými zvláštnosťami, práve tak ako úsporami, alebo priamym úsilím o monopolizáciu. Ak raz vzniknú. Môžu pretrvať, dokonca ak nemajú žiadne úspory.

3. **Public policies**

Okrem ekonomických síl, taktiež aj verejná politika formuje štruktúru trhu. Verejná politika zvyšuje konkurencieschopnosť, redukuje, alebo ju blokuje. Protimonopolná politika redukuje dominantné postavenie na trhoch.

Verejná politika umožňuje udeľovanie patentov, ktoré priznávajú exkluzívne práva nad nejakým produktom už viac ako 32 rokov. Pridelením monopolu nad nejakým produktom môže spôsobiť vytvorenie nejakého dominantného trhu.

Poplatky a ďalšie bariéry na dovoze redukovujú konkurencieschopné tlaky. Verejná politika môže vytvárať viac moc trhu ako ju redukovať. Chicago- UCLA analytici argumentujú, že jediné funkčné monopoly sú tie, ktoré boli vytvorené rozhodnutiami vlády. Podľa nich štát je vhodným nástrojom na vytváranie takýchto škodlivých monopolov, ktoré je veľmi ťažké odstrániť. A preto Chicago- UCLS je zástancom čo najmenších zásahov vlády do jednotlivých odvetví.

4. The Rate of Erosion of Market Power – Rozsah opotrebovania moci trhu

Podľa Chicago - UCLS navrhovateľov, konanie politiky, ktoré má potlačiť monopol, nemusí byť redukované, iba ak toto konanie je oveľa rýchlejšie, než konanie trhu. Iní zasa hovoria, že veľa dominantných firiem má trvalý podiel na trhu a zasa táto ustálenosť je účelnejšia pre konanie politiky na redukciiu tohto dominantného postavenia. .

Vplyvy moci trhu:

1. vplyv na ceny:

Mnohé expertízy dokazujú, že monopoly spôsobujú zvýšenie cien dvoj, troj až niekoľko násobne. Najlepším príkladom je OPEC, ktorý zásobuje svojimi ropnými produktmi svojich členov (predovšetkým na Strednom Východe). V rokoch 1973-74 OPEC zvýšil ceny ropy z 3\$ za barel na 14\$, v roku 1979 sa cena vyšplhala až na 30\$ za barel. Toto desaťnásobné zvýšenie prinieslo viac ako 100 miliónov \$ v extra výnosoch členom OPEC.

Cenová diskriminácia: Monopol zvyšuje aj cenovú diskrimináciu. Znamená to stanovovanie rôznych cien v rámci toho istého druhu tovaru v súlade s pružnosťou dopytu. Cenová diskriminácia je zdrojom obrovských profitov, je bežná v rámci rôznych trhov, ale v lekárenskom a leteckom priemysle sa prejavuje najviac.

Napr. Lieky- predávajú sa skupinám s rôznou pružnosťou dopytu, predovšetkým sú to individuálni pacienti, ktorí kupujú to, čo im lekár predpíše a reťazce nemocníc, ktoré ťažia z toho čo najnižšie ceny.

2. **Profitability**- výnosnosť

Vyššie ceny a spomínané diskriminácie cien sú hlavným zdrojom vyšších profitov. Profity monopolov predstavujú väčšinou 20-30% investovaného kapitálu, profity trhov, kde existuje konkurencia asi 10%. Profity monopolov sa v mnohých prípadoch pokladajú za akési renty, zarobené vďaka dominantnej výkonnosti a inovačným technológiám. V dominantných firmách, ktoré sú ochotné viac riskovať, zvýšený profit predstavuje prémiiu za tento risk. Tieto vyššie profity odzrkadľujú moc trhu.

3. **Effect on Efficiency**- Vplyvy na účinnosť

Moc trhu má tri vplyvy na účinnosť:

- a) X- inefficiency (neefektívna výroba)
- b) allocative inefficiency (alokačná neefektívnosť)
- c) nefunkčná reklama

a) **neefektívna výroba:**

Vyskytuje sa vtedy, keď priemerné ceny sú nižšie, než vedenie firmy chce pripustiť

Odzrkadľuje: - dolnú hranicu úsilia zamestnancov

- použitie nepotrebných vstupov, keď je dohľad nad cenami slabý

Napr. Keď General Motors, Ford, Chrysler začali byť ohrození konkurenciou, ktorú predstavoval japonský dovoz 1979-81, museli neefektívnu výrobu nejakým spôsobom obmedziť. Obmedzili počet zamestnancov, výrobných zariadení, a zásob o 10-30%, zatvárali sa celé sekcie...

b) **alokačná neefektívnosť**

Predstavuje stratu nadbytku zákazníkov, počas zvýšenia cien pri prechode z trhu, kde funguje konkurencieschopnosť na monopolný trh.

Odzrkadľuje to: - veľkosť nárastu cien

- pružnosť dopytu

Kebyže neexistuje protimonopol, neefektívnosť by bola väčšia, takisto ako aj moc trhu.

Chicago- UCLA argumentuje, že existuje aj nadradená výkonnosť dominantných firiem, táto hypotéza však nebola úplne potvrdená.

Napr. Eastman Kodak vlastnil viac ako 80% amerického amatérskeho filmového trhu asi 90 rokov. Túto pozíciu si uchoval aj napriek tomu, že existovali ďalšie spríbuznené trhy s fotoaparátmi a filmami a jeho inovácie sa pokladali v 70. tých rokoch za priemerné.

c) reklama

existujú dva typy:

Informačná: obohacuje zákazníka o nové vedomosti a v prípade záujmu, uľahčuje jeho rozhodovanie

Presvedčacia: mení rozhodnutia ale nie tak, že suverenita zákazníka vynáša zisk, preto tieto reklamy sú ekonomicky zbytočné (zbytočné mrhanie financiami na takýto typ reklamy)

Ďalšia kategória je „**stand off**“ reklama medzi oligopolistami, bez žiadnych ekonomických ziskov. Vzniká vtedy, keď firmy sú ochotné vzdať sa svojich nákladov v rámci reklamy za tým účelom, aby nestratili klientelu.

d) brzdenie inovovania, zlepšenia

Monopol má tendenciu spomaľovať zlepšenie, ale v niektorých prípadoch ich môže zasa urýchľovať. Procedúra, ktorá prináša nové produkty a procesy sa môže rozdeľovať do troch fáz: vynález, inovácia a imitácia.

V tejto časti autor spomína aj zmeny, ktoré sa môžu udiť. Rozdeľuje ich na:

Autonómne zmeny: vznikajú prirodzene s nárastom vedomostí a technológií. Niekedy sa vyskytujú ako výtvar čírej kuriozity nejakých géniov.

Stimulované zmeny: vznikajú v nádeji že vďaka nim sa zarobia peniaze. Bez tohto stimulu by sa uskutočnili neskôr, alebo vôbec nie.

Patentový systém, nemá napríklad žiadnu sociálnu hodnotu, ak vynálezy sú autonómne. Dokonca ak sú vynálezy stimulované, posudzuje sa, či sú dôležité alebo triviálne, atď. Šance na zlepšenie sú rôzne v jednotlivých odvetviach. Napr. veľké sú čo sa týka elektroniky a počítačov, opačne je to napr. v tehlárstve.

e) konkurencia zvyčajne podporuje technologický pokrok

Trh, kde existuje konkurencia je schopný väčších inovácií ako monopol, nakoľko monopolisti sú znepokojení faktom, že inovácia by znehodnotila časť alebo celú hodnotu existujúcej technológie. Efektívna konkurencia, obzvlášť v rámci voľného oligopolu optimalizuje 1. aj 2. fázu čiže, vynálezy a inovácie.

Príklad: Vedúce odvetvia priemyslu zobrazujúci trhové koncepty a politické alternatívy:

aerolínie

Aerolínie poskytujú nezvyčajne bohatú ilustráciu trhových konceptov a toho, ako sa vzťahujú na politické alternatívy.

Aerolínie:

Aerolínie sú najpoprednejším a dosť diskutovaným prípadom deregulácie, predstavujúci komplex výstupov a kontroverzných meniacich sa dôsledkov.

Od roku 1938- 1977 letecký priemysel riadilo asi osem majoritných aeroliniiek, ktorých sila bola chránená a čiastočne regulovaná Civil Aeronautic Board. Počas rokov 1977- 84 riadenie CAB bolo úplne odstránené a tým sa uviedla hospodárska súťaž (konkurencia). Potom sa však americká politika uvoľnila a dovolila presadiť sa moci trhu. Od roku 1983 aerolínie poskytli priestor pre cenovú konkurenciu medzi stabilnými linkami a po roku 1985 najväčšie aerolínie sa mohli spojiť a vytvoriť tak vyššiu koncentráciu než bola pred rokom 1978. Niektorí v tom vidia hospodársku súťaž, účinnosť a inovácie, iní zasa moc trhu a protikonkurenčné oceňovanie. V skutočnosti priemysel spájal silnú hospodársku súťaž na niektorých trasách a na iných zasa vysoký stupeň monopolu.

1. Stručná história

Počiatky leteckej dopravy spadajú do dvadsiatych rokov 20. storočia končiac rokom 1938, kedy sa vybudovalo 6 kmeňových aerolinií. Od roku 1938 sa najväčšie aerolínie usilovali o „reguláciu“ ako spôsobu minimalizovať konkurenciu. Počas rokov 1938 – 75 počet leteckých spoločností sa zmenšil zo 16 na 11 a CAB nepripustila vstup nových aeroliniiek na trh. Štruktúra bola monopolistická. CAB musela všetky ceny letov overiť a na základe toho ich schvaľovala. Znižovanie cestovného bolo zabraňované.

Konkurencia leteckých spoločností spočívala vo zvyšovaní komfortu a frekvencie letov. Regulácia CAB smerovala k zvyšovaniu cien od 30 do 50 percent nad skutočnými nákladmi letov. Od roku 1975 sa začala deregulácia, formálna prebiehla v 1977 a bola naplnená v 1981. Objavili sa nové aerolínie ako People Express a World Airways, ktoré znižovali cestovné a ponukali „few-frills“ služby.

Od roku 1983 sa zľavy na cestovnom odzrkadlili na viac ako 75 percentách leteniek a vzrástla konkurencia. Deregulácia priniesla ekonomické zisky a zvýšila sa možnosť výberu a flexibilita.

V roku 1984-86 sa znovu začali prejavovať monopolistické modely. Vedúce aerolínie si osvojili stabilné modely pre zľavnenie a dochádzalo k zlúčeniam, ktoré zvyšovali dominanciu v spoločnosti.

Na väčšine veľkých letísk vstupy a medziletové časy boli veľmi preplnené. Toto preľudnenie sa rozšírilo v 80. rokoch, pretože doprava sa znásobila, zatiaľ čo kapacita letísk zostala rovnaká.

Od roku 1960 sa ceny znižovali, ovplyvnili to viaceré faktory deregulácie ako nové druhy lietadiel a zmena cien za pohonné hmoty.

Od roku 1986 sa začali objavovať dohady, že deregulácia je zvrátená a vytvárajúca neviazané dohody.

2. Definovanie trhov na základe produktových a geografických znakov:

Produktové črty

Letecká doprava je v podstate dominantná od iných spôsobov dopravy na vzdialenosti väčšie ako 200 míľ.

Geografické črty

Pre niektorých pozorovateľov nie sú USA jednotným veľkým trhom, iní pokladajú každú trať medzi dvoma mestami ako oddelený trh, ale je to príliš obsiahle tvrdenie, pretože niektoré trate sa prekrývajú. Napr. NY-Denver, NY-Detroit-Denver. A tak tieto dvojice sú len časťami väčších regionálnych území dopravných trhov.

3. Štruktúra a stupeň konkurencie

Niektoré trhy v rámci aerolinií sú dominantnejšie ako iné. Kmeňové trasy smerujú k nižšej koncentrácii. Menšie trasy majú vyššiu koncentráciu. Veľa najdôležitejších trás sú na oko monopolmi, čo sa týka celkovej koncentrácie v USA, nedoceňuje moc trhu hlavných aerolinií.

Trhy aerolinií neboli nikdy napadnuteľné z viacerých dôvodov:

- a) vstup do leteckého priemyslu vytvorením novej leteckej spoločnosti vynakladá veľa financií, úsilia a dlhý čas reputácie.
- b) prístup na majoritné letiská je blokovaný, pretože vstupné terminály a medziletové časy sú zabraté dominantnými aerolinkami. Takisto nový vstup môže spôsobovať isté riziko, lebo je treba niekoľko mesiacov na vytvorenie si stálej ziskovej klientely pre nové trasy, zatiaľ čo cestovné konkurenčnej leteckej spoločnosti sa môže znížiť v jednej minúte.
- c) veľké letecké spoločnosti ako napr. American a United Airlines vlastnili väčšinu rezervačných systémov, ktoré napomáhali viesť cestovných sprostredkovateľov a pasažierov.

4. Cena

Osvojil sa model viazaného oligopolu. Aerolinky prispôbovali rýchlo svoje ceny, udržiavali ich dlhý čas a potom ich rýchlo menili s minimom nepretržitej flexibility a neurčitosti.

5. Realizácia

Efektívna konkurencia v rokoch 1978-85 priniesla značné zisky prostredníctvom cien leteníek. Percento leteckej dopravy rástlo a čoraz viac ľudí si mohlo dovoliť ju využívať. Benefity vrámci celej siete aerolinií sú diskutabilné nakoľko narastajúca sila trhu od roku 1984 ich mohla úplne potlačiť.

6. Záver

Letecká doprava ilustruje dôležité aspekty protimonopolu, regulácie a deregulácie. Regulácia nevyhnutne blokovala konkurenciu zapríčínujúc stanovené zvýšenia v cenách. Deregulácia sa preukázala byť najskôr úspešná, pretože toto odvetie malo malé úspory a vstup nových spoločností bol kvázi jednoduchý.

Vedúce aerolínie si potom zaistili riadenie a úradníci pod vplyvom myšlienok o nenapadnutelnosti povolili nadradenosť a stabilné ceny.

Literatúra:

- Sheperd, W.G.: Public Policy toward Business, Irwin, Boston, 1991, kap. 1. str. 1-21 a kap. 3. str. 52-92
- Ross, R.S.: Public Choice and Public Policy, Markham Publisher Company, Chicago, 1971, kap. 7. str. 159-188